

Zbigniew Domżał

Uczelnia Nauk Społecznych w Łodzi, Łódź, Polska
kanclerz@wsez.pl
<http://doi.org/10.33077/zbkh.2018.12.domzal>

Andrzej Wałkowski

Katedra Informatologii i Bibliologii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, Polska
andrzej.walkowski@uni.lodz.pl
ORCID 0000-0001-5446-3885

Z badań nad piśmiennictwem pragmatycznym średniowiecznej biblioteki klasztoru cystersów w Mogile

Abstract

Excerpts from research on pragmatic literary production of the Cistercians' library in Mogila

The article is a piece of broader research on the scriptorium of the Cistercian monastery in Mogila from mid-15th to the beginnings of 16th century. According to Edward Potkowski, one of the functions of writing was pragmatic literary production that served people's public and private activity. Source base includes ten codices in total, eight of which were examined, coming from the mid-15th century to the first years of 16th. The article, after introducing the term of pragmatic literary production, points and discusses its particular profiles of the manuscripts of the library of Cistercian monastery in Mogila. It introduces particular volumes and their authors. It specifies which profiles of pragmatic literary production are dominating and how typical is that for the libraries of medieval Cistercians.

Key words: history of the Church – monasteries – Cistercians – Mogila – codicology – pragmatic literary production.

Słowa kluczowe: historia Kościoła – zakony – cystersi – Mogila – kodykologia – pragmatyczne piśmiennictwo.

Średniowieczne biblioteki, skryptoria i generalnie piśmiennictwo cystersów należą obecnie do lepiej zbadanych, co jest wynikiem realizacji postulatów Kazimierza Bobowskiego, w tym zwłaszcza wysiłku badacza skupionych wokół Zespołu do Badań nad Historią i Kulturą Cystersów przy Instytucie Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu¹. Warto podkreślić, że szczególnie szerokie rozważania dotyczyły portyjskiej filiacji tegoż zakonu na Śląsku² i w Małopolsce³.

Od XV w. w bibliotekach cysterskich nastąpił wyraźny, ilościowy wzrost księgozbiorów⁴. Zjawisko takie spotykamy także w klasztorze cystersów w Mogile, szczególnie od połowy tego stulecia, co mogło być spowodowane pożarem w opactwie w 1447 r.⁵, zaś uzupełnianie powstałych w jego wyniku ubytków w księgozbiornie było czynnikiem aktywizującym działalność pisarską zakonników⁶. Wzrost ilościowy zasobów bibliotek klasztornych przyniósł ze sobą problem segregacji i systematyzacji zawartych w nich dzieł⁷. Nie jest to łatwe zadanie, ponieważ dyscypliny średniowiecznej nauki i gatunki literatury oraz granice między nimi z punktu widzenia współczesnych podziałów wiedzy nie są dostatecznie jasne⁸. Pomocą w tym zakresie mogą służyć ustalenia Edwarda Potkowskiego, który wyróżnił dwie funkcje pisma w wiekach

¹ K. Bobowski, *O potrzebie badań nad skryptoriami dokumentowymi cystersów na ziemiach polskich w okresie średniowiecza. Stan i propozycje metod badawczych*, [w:] *Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1992, s. 57.

² Np. A. Wałkowski, *Skryptoria cystersów filiacji portyjskiej na Śląsku do końca XIII wieku*, Zielona Góra-Wrocław 1996.

³ Np. tenże, *Skryptorium klasztoru cystersów w Mogile do końca XIII wieku*, Łódź 2009; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej... W tajemniczym świecie pisarzy i rękopisów klasztoru cystersów w Mogile do początków XVI wieku*, Łódź 2016; tychże, *Z badań nad piśmiennictwem sakralnym średniowiecznej biblioteki klasztoru cystersów w Mogile*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiornami Historycznymi” 2016, t. 10, s. 17-44; tychże, *Pióro potężniejsze niż pastorał. O opactwach klasztoru cystersów w Mogile, którzy zasiedli do pisania*, [w:] *Dzieje książki i prasy. Przegląd badań za lata 2013-2015. Praca zbiorowa*, pod red. B. Iwańskiej-Cieślak, E. Pokorzyńskiej przy współpracy Z. Kropidłowskiego, D. Spychały, Bydgoszcz 2017, s. 9-52; K.K. Jażdżewski, *Lubiąż. Losy i kultura umysłowa śląskiego opactwa cystersów (1163-1642)*, Wrocław 1992; H. Kuna, *Z dziejów biblioteki OO. Cystersów w Mogile od jej założenia do początku XVIII wieku*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. WSP w Krakowie. Prace Bibliotekoznawcze” 1984, nr 2 (89), s. 31-59.

⁴ R. Witkowski, *«Ars scribendi» w opactwach cysterskich na Pomorzu w średniowieczu*, [w:] *Biblioteki i skryptoria cysterskie na Pomorzu. Pelplin 23-25 maja 2008*, red. A. Słyszewska, A. Nadolny, A. Wałkowski, Pelplin 2010, s. 27-28.

⁵ E. Potkowski, *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*, Warszawa 1984, s. 124, przyp. 5. Zob. też K. Hoszowski, *Obraz życia i zasług opatów mogińskich*, Kraków 1867, s. 23-24; J. Dużyk, *Nowa Huta. T. 2: Od średniowiecza do XIX wieku*, Kraków 1957, s. 13; B. Miodońska, *Małopolskie malarstwo książkowe 1320-1540*, Warszawa 1993, s. 25; M. Starzyński, *Katalog opatów mogińskich w średniowieczu*, „Nasza Przeszłość” 2003, t. 100, s. 115.

⁶ Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 35, 37.

⁷ Tychże, *Z badań nad piśmiennictwem sakralnym...*, s. 18.

⁸ S. Rybandt, *Średniowieczne opactwo cystersów w Rudach*, Wrocław 1977, s. 129.

średnich – piśmienność sakralną oraz pragmatyczną⁹. Funkcja sakralna pisma służyła realizacji w życiu zasad Ewangelii i głoszenia chwały Bożej w oparciu o *Pismo Święte* oraz inne, służące temu dzieła¹⁰. W tym układzie dzieła zapewniające osiągnięcie tego celu można nazwać piśmiennictwem sakralnym, pozwalającym na lepsze poznanie wiary, jej pogłębienie oraz umożliwiające praktyki religijne¹¹. Są to dzieła, które mają skierować ludzkie myśli do Boga, istniały one od początku chrześcijaństwa¹².

Funkcja pragmatyczna pisma narodziła się w XII i XIII w., a jej rozkwit nastąpił w późnym średniowieczu. Obejmowała ona te dziedziny życia, które wykorzystywały komunikację oralną i były wyrazem praktycznych działań w zarządzaniu, prawie, sądownictwie i w gospodarce oraz w innych praktycznych działaniach ludzi. Taka funkcja pisma była domeną nie tylko duchownych, ale i świeckich¹³. Pragmatyczna funkcja pisma pozwala wyróżnić służącą jej celom grupę dzieł nazywanych „piśmiennictwem pragmatycznym” lub „piśmiennictwem praktycznym”¹⁴. Piśmiennictwo tego rodzaju obejmuje

⁹ E. Potkowski, *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pułtusk 2006, s. 24, 26-27, 32. O roli pisma por. M. Mostert, *La magie de l'écrit dans le Haut Moyen Âge. Quelques réflexions générales*, [in:] *Haut Moyen Âge: Culture, éducation et société. Etudes offertes à Pierre Riche*, publ. M. Sot, La Garenne-Colombes 1990, s. 273-281.

¹⁰ E. Potkowski, *Książka i pismo...*, s. 12; por. H. Keller, *Vom «heiligen Buch» zur Buchführung. Lebensfunktionen der Schrift im Mittelalter*, „Frühmittelalter Studien” 1992, Bd. 26, s. 1-31.

¹¹ A. Wałkowski, *Piśmiennictwo sakralne skryptoriów klasztorów cysterskich w Lubiążu i Henrykowie do końca XIII wieku*, [w:] *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej*, red. A.M. Wyrwa, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 378-390; tenże, *Biblioteka klasztorna jako miejsce pracy średniowiecznego uczonego. Rozważania na tle badań piśmiennictwa cystersów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2005, t. 83, s. 128-134; por. E. Potkowski, *Książka w kręgu sacrum – przykład Irlandii we wczesnym średniowieczu*, „Przegląd Humanistyczny” 1996, R. 40, s. 57-68; tenże, *Pragmatyczna piśmienność w średniowiecznym Tyńcu*, [w:] *Benedyktyjni tynieccy w średniowieczu*, red. K. Żurowska, Kraków 1995, s. 72-78.

¹² E. Gigilewicz, *Zakres i znaczenie terminu «sakralność» w piśmiennictwie polskim*, [w:] *Piśmiennictwo sakralne w dziejach Polski do końca XVIII wieku na tle powszechnym*, red. S. Bułajewski, J. Gancewski, A. Wałkowski, Józefów-Olsztyn 2012, s. 10, 12-13, 19, 24-25.

¹³ E. Potkowski, *Pragmatyczna piśmienność...*, s. 80; tenże, *Książka i pismo...*, s. 24, 26-27, 32; por. H. Keller, *Die Entwicklung der europäischen Schriftkultur im Spiegel der mittelalterlichen Überlieferung. Beobachtungen und Überlegungen*, [in:] *Geschichte und Geschichtsbewußtsein. Festschrift für Karl-Ernst Jeismann zum 65. Geburtstag*, Hrsg. P. Leidinger, D. Metzler, Münster 1990, s. 171-204; M.T. Clanchy, *Literacy, law, and the power of the state*, [in:] *Culture et idéologie dans la genèse de l'état moderne. Actes de la table ronde organisée par le Centre national de la recherche scientifique et l'École française de Rome, Rome, 15-17 octobre 1984*, Rome 1985, s. 25-34.

¹⁴ A. Wałkowski, *Piśmiennictwo pragmatyczne skryptoriów cystersów filiacji portyjskiej na Śląsku do końca XIII wieku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2001, nr 2306, „Historia” nr 152, s. 87-91; tenże, *Biblioteka klasztorna...*, s. 128-134; tenże, *Skryptorium klasztoru cystersów...*, s. 51-52; E. Gigilewicz, *Pojęcie «piśmiennictwo pragmatyczne»*. *Rozważania leksykograficzne*, [w:] *Piśmiennictwo pragmatyczne w Polsce do końca XVIII wieku na tle powszechnym*, red. J. Gancewski, A. Wałkowski, Olsztyn 2006, s. 31; K. Skupieński, *O współdziałale dyplomatyki w badaniu piśmiennej warstwy polskiego społeczeństwa średniowiecznego*, [w:] *«Venerabiles, nobiles et ho-*

następujące odmiany tematyczne – naukę z filozofią i edukacją (o charakterze świeckim), historiografię świecką, niereligijną literaturę piękną, zagadnienia organizacyjno-prawne oraz opisy majątków, listy i dokumenty¹⁵.

Badaniami objęto dziesięć kodeksów pochodzących z biblioteki klasztoru cystersów w Mogile, które zawierają teksty z zakresu piśmiennictwa pragmatycznego. Z tego osiem przebadano bezpośrednio, ponieważ te zostały nam udostępnione¹⁶, zaś kolejne dwa z powodu remontu w archiwum cystersów w Mogile były niedostępne i nasze rozważania oparliśmy o *Katalog Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile* Kazimierza Kaczmarczyka i Gerarda Kowalskiego¹⁷. Z pierwszej połowy XV w. (rok 1441) zachował się jeden rękopis, zawierający krakowskie statuty synodalne biskupa Nankera z 1320 r.¹⁸ Z połowy XV stulecia pochodzą trzy kodeksy¹⁹, z drugiej połowy pięć²⁰. Z początku XVI w. zachował się jeden kodeks zawierający klasztorną kronikę brata Mikołaja z Krakowa oraz wyciągi i kopie dokumentów dla cystersów²¹. Jak widać zdecydowanie przeważają rękopisy od połowy XV stulecia – jest ich razem dziewięć. Może jest to skutek wspomnianego pożaru w klasztorze i starań naprawienia spowodowanych przez niego strat w księgozbiornicy²².

Przybliżenie piśmiennictwa pragmatycznego w niniejszym artykule wiąże się z prowadzonymi wcześniej badaniami, których efektem była m.in. publikacja dotycząca piśmiennictwa sakralnego znajdującego się w średnio-wiecznej bibliotece klasztoru cystersów w Mogile ogłoszona w dziesiątym

nesti». *Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, red. nauk. A. Radziwiński, A. Supruniuk, J. Wroniszewski, Toruń 1997, s. 537, przyp. 41.

¹⁵ A. Wałkowski, *Piśmiennictwo pragmatyczne...*, s. 88-91; tenże, *Biblioteka klasztorna...*, s. 128-134; por. o znaczeniu historiografii P. Johaneke, *König Arthur und die Plantagenets. Über den Zusammenhang von Historiografische und höfischer Epik in mittelalterlicher Propaganda*, „Frühmittelalterliche Studien” 1987, Bd. 21, s. 346-389.

¹⁶ ACM, Rkp. bibl., sygnatury: 621, 629, 630, 632; BCzart., Dział Rękopisów (Dz. Rkp.), sygn. 3061 IV, 3791, 3551; BUWr., Oddział Rękopisów (OR), sygn. I Q 74.

¹⁷ ACM, Rkp. bibl., sygnatury: 612 i 620; *Katalog Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile*, oprac. K. Kaczmarczyk, G. Kowalski, Kraków 1919, s. 240-241 (nr 612), 245-246 (nr 620).

¹⁸ BUWr., OR, sygn. I Q 74; C.H. Rother, *Aus Schreibstube und Bücherei des ehemaligen Zisterzienserklosters Heinrichau*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 1927, Bd. 61, s. 50.

¹⁹ ACM, Rkp. bibl., sygnatury: 612, 620 i BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3791; *Katalog Archiwum...*, s. 240-241 (nr 612), 245-246 (nr 620 i 620a).

²⁰ ACM, Rkp. bibl., sygnatury: 612, 629, 630, 632; BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3551; *Katalog Archiwum...*, s. 246-247 (nr 612), 253-259 (nr 629, 630, 632 oraz 632a).

²¹ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV; *Katalog Archiwum...*, s. 107 (8 a).

²² Por. K. Hoszowski, *Obraz życia...*, s. 23-24; J. Dużyk, *Nowa Huta...*, s. 13; B. Miodońska, *Małopolskie malarstwo...*, s. 25; E. Potkowski, *Książka rękopiśmienna...*, s. 124, przyp. 5; M. Starzyński, *Katalog opatów...*, s. 115; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 35, 37; tychże, *Z badań nad piśmiennictwem...*, s. 19-20.

tomie „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” (2016)²³. Piśmiennictwo to posiada ogromny udział w spuściźnie tej biblioteki²⁴, a taka sytuacja była typowa dla księgozbiorów zakonnych, w tym cysterskich²⁵. Teraz jednak należałoby przeanalizować piśmiennictwo pragmatyczne ze średniowiecznej biblioteki mogińskiej. W ten sposób powinno nastąpić uzupełnienie wcześniejszych wyników badań o charakterystykę nieuwzględnionych dotąd treści, występujących w zachowanej spuściźnie wspomnianego *librarium*. Ponadto, prezentując piśmiennictwo pragmatyczne trzeba omówić jego odmiany (z ewentualnym podziałem na mniejsze grupy) i wskazać zawarte w nich dzieła oraz ich autorów. Nie można przy tym pominąć kwestii wielkości poszczególnych grup i podgrup. Należy także określić, które z nich liczebnie dominują. Warto zastanowić się, na ile jest to typowe dla piśmiennictwa cystersów w świetle wcześniejszych badań i ich poprzednio opublikowanych wyników.

Granice chronologiczne niniejszego opracowania zostały wyznaczone przez podstawę źródłową. Skupiono się mianowicie na okresie od 1441 r., z którego pochodzi najstarszy zachowany kodeks, wykorzystywany w naszych badaniach²⁶. Zakończenie analizy na początkach XVI stulecia wynika z dwóch przesłanek. Po pierwsze w tym czasie zaszły istotne zmiany w piśmiennictwie klasztoru cystersów w Mogile. Odchodzono od rękopisów i coraz powszechniej korzystano z druku²⁷. Jeśli chodzi o drugą przesłankę, to w początkach tego wieku powstało najstarsze zachowane źródło, które bezpośrednio opisuje pracę w skrytorium (personel) i dzieła znajdujące się w bibliotece klasztornej. Jest to o *Chronicon monasterii Claratumbensis ordinis Cisterciensis*, napisana przez Mikołaja z Krakowa²⁸.

Struktura artykułu wiąże się z omawianymi kolejno rodzajami piśmiennictwa pragmatycznego. Na początku omówiono zagadnienia z zakresu polityki (mowy dyplomatyczne) i dokumenty oraz listy, a w dalszej kolejności prawo, sprawy organizacyjne życia zakonnego cystersów, następnie etykę, naukę

²³ Z. Domżał, A. Wałkowski, *Z badań nad piśmiennictwem...*, s. 17-44.

²⁴ Tamże.

²⁵ A. Wałkowski, *Skrytoria cystersów filiacji portyjskiej...*, s. 101-109, 402; tenże, *Biblioteka klasztorna...*, s. 118-128, 138.

²⁶ BUWr., OR, sygn. I Q 74; C.H. Rother, *Aus Schreibstube...*, s. 50; zob. też Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 148-149.

²⁷ M. Starzyński, M. Zdanek, *Mogiła w czasach Stanisława Samostrzelnika – szkic do dziejów klasztoru na przełomie XV i XVI wieku*, „Cistercium Mater Nostra. Tradycja – Historia – Kultura” 2007, R. 1, s. 52.

²⁸ Mikołaj z Krakowa, *Chronicon monasterii Claratumbensis ordinis Cisterciensis auctore fratre Nicolao de Cracovia*, ed. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski*. T. 6, Kraków 1893, s. 429-480; por. m.in. W. Kętrzyński, [Wstęp], dz. cyt., s. 429; *Katalog Archiwum...*, s. XXII-XXIII; H. Kuna, *Z dziejów biblioteki...*, s. 50-51; zob. też Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 11-12.

(z filozofią i encyklopedią oraz filologią), historiografię świecką i niereligijną literaturę piękną.

Polityka. Kodeks powstały po roku 1467²⁹ zawiera kopię mowy dyplomatycznej Wincentego Kielbasy – biskupa chełmińskiego, administratora diecezji pomezkańskiej i sekretarza królewskiego oraz uczestnika rokowań z Krzyżakami – skierowanej do papieża Pawła II w imieniu króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka, w sprawie ratyfikacji pokoju toruńskiego zawartego z zakonem w 1466 r.³⁰ Ponieważ (jak wspomniano) w negocjacjach warunków tegoż pokoju brał udział W. Kielbasa³¹, to jego mowa nie mogła powstać w 1466³², ale raczej na przełomie 1466 i 1467 r. Za tym ostatnim przemawia fakt, że przebywał w Rzymie dopiero w kwietniu 1467 r.³³ i wtedy mógł wygłosić mowę do Pawła II. Za bezpodstawny natomiast należy przyjąć pogląd Bolesława Ulanowskiego, że w poselstwie do papieża uczestniczył Jan Ostroróg³⁴.

Kopie dokumentów. Bulle papieskie oraz tekst przysięgi koronacyjnej króla Zygmunta I Starego. W kodeksie zawierającym wyżej

²⁹ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629. W rękopisie tym jest 15 rąk pisarskich, przy czym datacja paleograficzna pierwszej (pag. 1-38) wskazuje na połowę XV w., a pozostałych 14 (pag. 40-379) na drugą połowę tegoż stulecia – por. W. Heinemeyer, *Studien zur Geschichte der gotischen Urkundenschrift*, Köln-Graz 1962, tab. 10/11, 12/13, 14/15, 16/17; W. Semkowicz, *Paleografia łacińska*, Kraków 2002, s. 320-325; A. Gieysztor, *Zarys dziejów pisma łacińskiego*, Warszawa 2009, s. 133-134. Podstawą datacji wg treści tej części kodeksu, która pochodzi z drugiej połowy XV w., jest zawarta w niej kopia bulli papieża Pawła II wydanej w Rzymie 15 V 1467 r. dla Rudolfa biskupa Lavantu nuncjusza Stolicy Apostolskiej w Czechach, Liwonii, Miśni, Polsce i Prusach – pag. 290-292. Jest to najpóźniej datowany tekst w analizowanym kodeksie i dlatego można go przyjąć jako wyznacznik *post quem* jego czasu powstania, a *Katalog Archiwum...*, s. 253-255 (bulla wymieniona na s. 254, poz. o) przyjmuje właśnie taką datację; zob. także: P.B. Gams, *Series episcoporum ecclesiae catholicae, quotquot innotuerunt a beato Petro apostolo. A multis adjunctus*, Ratisbonae 1873, s. 264, 285; K. Dola, *Rudolf z Rüdeshheimu, Rudolf Hecker*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. T. 17: *Republika – Serbia*, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, col. 555-556; J. Radziszewska, *Działalność dyplomatyczna Rudolfa von Rüdeshheim*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach” 1964, nr 22, „Prace Historyczne”, nr 1, s. 24-25; *Scriptores rerum silesiacarum*. Bd. 9: *Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter Georgs von Podiebrad. Zugleich als Urkundliche Belege zu Eschenloers Historia Wratislaviensis. Names des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*. Abt 2: *1463-1469*, hrsg. von H. Markgraf, Breslau 1874, nr 365, s. 233-235; o datacji tego kodeksu zob. również: Z. Domżał, A. Wałkowski, *Z badań nad piśmiennictwem...*, s. 35.

³⁰ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 286-288; *Katalog Archiwum...*, s. 254, poz. m; *Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782*. T. 1, Petersburg 1859-1860 [druga data na okładce], s. 222-225; J. Walkusz, *Kielbasa Wincenty*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. T. 8: *Język-Kino*, Lublin 2000, s. 1405-1406; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 200-201.

³¹ J. Walkusz, *Kielbasa Wincenty...*, s. 1405-1406; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 200-201.

³² Tak uważa: *Katalog Archiwum...*, s. 254, poz. m.

³³ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 200-201.

³⁴ Zob. B. Ulanowski, *Jan Ostroróg i jego stanowisko w literaturze politycznej XV stulecia*, „Sprawozdania z Posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie” 1891 (druk 1892), t. 2, s. 52.

wymienioną mowę W. Kielbasy znajduje się także kopia bulli wydanej w Rzymie 22 X 1463 r. przez papieża Piusa II (1458-1464), ogłaszającego krucjatę przeciwko Turkom³⁵. Pius II na początku swojego pontyfikatu zwołał 12 X 1458 europejski kongres do Mantui, oficjalnie otwarty w 1459 r. Ogłosił apel wzywający do wyprawy krzyżowej przeciw Turkom i wysłał specjalne listy do władców. Kongres podjął uchwałę o krucjacie ... i na tym faktycznie sprawę zakończono. Pius II w 1461 r. wysłał do sułtana list podważający nauki Koranu i prezentujący zasady chrześcijaństwa. Dwa lata później papież znowu wezwał do krucjaty, którą chciał osobiście dowodzić. Mimo ciężkiej choroby pojechał do Ankony – punktu zbornego dla krzyżowców, gdzie zmarł 15 VIII 1464 r. Ponieważ był stronnikiem Krzyżaków i Rzeszy Niemieckiej Kazimierz Jagiellończyk nie wpuścił legata Stolicy Apostolskiej do Polski i zabronił ogłaszać papieskie pisma³⁶. Wydaje się jednak, że nie mogło to dotyczyć bulli o krucjacie przeciwko Turkom z 1463 r., ponieważ nie tylko jej kopia znalazła się w spuściźnie Mogiły, ale nie odnosiła się ona do konfliktu z Krzyżakami. Być może dlatego król dopuścił tę bullę do ogłoszenia w Polsce.

Druga kopia także znajduje się w omawianym kodeksie. Dotyczy ona bulli Pawła II wystawionej w Rzymie 15 V 1467 r., w której papież potwierdził, że Rudolf z Rüdesheimu biskup Lawantu (z siedzibą w Mariborze), nuncjusz w Polsce, Czechach, Prusach, Liwonii oraz w Miśni, posiada ważne pełnomocnictwa do zastosowania kar kościelnych wobec Jerzego z Podiebradów w celu doprowadzenia do opuszczenia przez niego czeskiego tronu³⁷. Papież uznał Jerzego za kacerza i uzurpatora wyklinając go 23 XII 1466 r. To stanowiło hasło do buntu przeciwko królowi – opozycja czeska znalazła wsparcie u cesarza Fryderyka III oraz króla Węgier Macieja Korwina. Wybitny dyplomata papieski i legat Stolicy Apostolskiej Rudolf z Rüdesheim zaproponował Kazimierzowi Jagiellończykowi koronę czeską w zamian za przyłączenie się do koalicji przeciwko Jerzemu. Rudolf w związku z klątwą rzuconą na Jerzego otrzymał specjalne uprawnienia do karania jego stronników i do udzielania odpustów oraz absolucji³⁸.

³⁵ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 239-254; *Katalog Archiwum...*, s. 254 (nr 629, poz. 9) – zaznaczono, że w rękopisie jest błędna datacja na rok 1464.

³⁶ R. Fischer-Wollpert, *Leskykon papieży*, przekł. B. Białecki, uzupeł. dot. Kościoła w Polsce Z. Mazur, Kraków 1990, s. 138-139.

³⁷ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 290-292; *Katalog Archiwum...*, s. 254 (poz. o); Pius Bonifacius Gams, *Series episcoporum...*, s. 264, 285; *Scriptores rerum silesiacarum*. Bd. 9..., nr 365, s. 233-236; K. Dola, *Rudolf z Rüdesheimu...*, s. 555-556; K. Małysh, *Maribor*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. T. 11: *Lu An – «Maryawita»*, red. E. Ziemann Lublin 2006, col. 1363.

³⁸ J. Nikodem, *Jerzy z Podiebradów*, [w:] *Słownik władców Europy średniowiecznej*, pod red. J. Dobosza, M. Serwańskiego, Poznań 1998, s. 175; J. Radziszewska, *Działalność dyplomatyczna Rudolfa...*, s. 7, 18-19, 24-25.

Ponadto na ostatniej stronie rękopisu z XV w. spisano ręką z początku następnego stulecia tekst przysięgi koronacyjnej króla Zygmunta I Starego, datowanej na 24 I 1507 r.³⁹

Kopie dokumentów. Kopiarze. Zgodnie z literaturą naukową kopiarze są samodzielnie zredagowanymi zbiorami kopii dokumentów⁴⁰. W kodeksie z początku XVI w. zawierającym tekst kroniki klasztornej Mikołaja z Krakowa⁴¹ zachował się kopiarz bulli papieskich i dokumentów biskupów oraz opatów. Jest on umieszczony za tekstem samej kroniki Mikołaja, chociaż spisany jego ręką⁴². Być może tę (faktycznie pod względem kolejności i treści) drugą część kodeksu miał na myśli autor kroniki kiedy pisał – „qui et duo volumina, hec et alia plura, scripsi”⁴³. Zacytowane słowa o spisaniu „tych dwóch tomów” są szczególnie intrygujące⁴⁴. Zarówno tekst kroniki, jak i kopiarz dokumentów są razem i stanowią dwie części, ale jednocześnie każda z nich jest czymś innym. Zapewne ten dualizm Mikołaj chciał w ten sposób podkreślić⁴⁵. Przystępując do opracowania kopiarza opactwa miał on wstępną informację o zawartości zasobu archiwum dzięki dorsalnym streszczeniom dokumentów. Prace nad kopiarzem były dobrym przygotowaniem Mikołaja do pisania kroniki opactwa. Ukończył je przed 1504 r. Zdaniem Marcina Starzyńskiego data 1505: „Conscriptus per fratrem Nicolaum anno Domini 1505”, wymieniona w XVII-wiecznej kopii kopiarza, którą wykonał Andrzej Tymowski (zmarły w 1629) w początkach pontyfikatu opata Pawła Piaseckiego (od 1624 r.), zapewne na jego polecenie, jest błędna. Według M. Starzyńskiego był inny rękopis stanowiący archetyp kopiarza A. Tymowskiego z XVII stulecia, który zaginął⁴⁶.

³⁹ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3551, pag. 286; *Katalog Archiwum...*, s. 259 (nr 632a, poz. b). Ze względu na datę przysięgi króla Zygmunta jej kopii nie wykonano przed 1507 r. Dukt w kodeksie posiada cechy typowe dla drugiej połowy XV w. i jego schyłku oraz początków XVI stulecia o czym świadczy kształt dużego okrągłego *N*, okrągłego *S* i małych liter takich jak *a* otwarte u góry, *b*, *e*, *i*, *m*, *n*, okrągłych *r* oraz *s*, *v*, *w* – por. W. Heinemeyer, *Studien zur Geschichte...*, tab. 12/13, 14/15 i 16/17.

⁴⁰ *Die Urkunden der deutschen Karolinger. Diplomata regum Germaniae ex stirpe Karolinorum*. Bd. 1, Hrsg. von P. Kehr, Berlin 1934, s. VIII; zob. też A. Wałkowski, *Najstarszy kopiarz lubiąski*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1985, nr 800, „Historia” nr 50, s. 164-165.

⁴¹ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV; zob. datację tego kodeksu z jej uzasadnieniem: Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 49, 55, 59-60, 63-64.

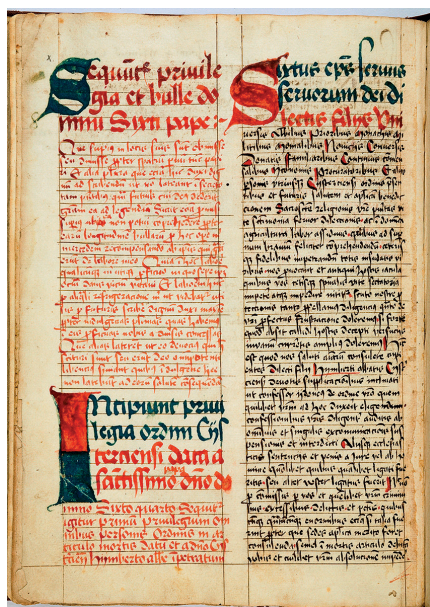
⁴² BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 114-126; por. Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 59-60; patrz fot. 1.

⁴³ Mikołaj z Krakowa, *Chronicon...*, s. 462; patrz fot. 2.

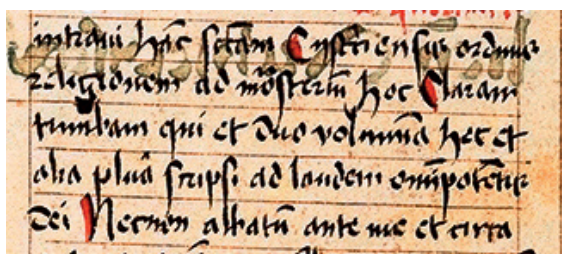
⁴⁴ Por. Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 39-40.

⁴⁵ Tychże, *Zarys dziejów skryptorium klasztoru cystersów w Mogile od XIII do początków XVI wieku*, „Echa Przeszłości” 2017, t. 18, s. 48, 51-52.

⁴⁶ M. Starzyński, «*Nicolaus historicus*». *O warsztacie pisarskim cysterskiego kronikarza u schyłku średniowiecza*, [w:] *Dzieje i kultura cystersów w Polsce*. [T.] 1, pod red. M. Starzyńskiego, D. Tabora, Kraków 2016, s. 148; nota: „Conscriptus per fratrem Nicolaum anno Domini 1505”

Fot. 1. Pierwsza strona kopiarza dokumentów. Źródło: BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3064 IV, pag. 114. Zdjęcie: Muzeum Narodowe w Krakowie

Fot. 2. Informacja o spisaniu „tych dwóch tomów”. Źródło: BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 87. Zdjęcie: Muzeum Narodowe w Krakowie

Wyciągi z dokumentów. We wspomnianym wyżej woluminie, zawierającym tekst kroniki Mikołaja z Krakowa i jego kopiarz, są jeszcze wyciągi. Obejmują one także szereg bulli, jak również dokumenty arcybiskupów, biskupów itp. Umieszczono je w tekście kroniki między poszczególnymi życiorysami opatów i, według Wojciecha Kętrzyńskiego, w tej formie „nic

znajduje się w ACM, Rkp. arch., sygn. 25, fol. 1 ale *Katalog Archiwum...*, s. 112-113 (nr 25) nic o niej nie mówi. Na temat spuścizny rękopiśmiennej Mikołaja z Krakowa szykujemy osobną pracę.

ciekawego nie zawierają⁴⁷. Identyfikacja tych wyciągów wraz z oceną ich wartości poznawczej będzie przedmiotem osobnej pracy poświęconej studiom nad rękopisami Mikołaja z Krakowa.

Listy. W kodeksie, który został spisany po 1467 r.⁴⁸ znajdują się dwa anonimowe listy: *Epistola ignoti ad ignotum*⁴⁹ oraz *Epistola ignoti ad quendam episcopum Polonicum*⁵⁰. Kopie tych listów mogły powstać z myślą wykorzystania ich jako wprawek w zakresie epistolografii.

Następny list zawarty w omawianej księdze (powstałej po 1467 r.) napisał z Chiemsee (Bawaria) 26 III 1455 r. Mikołaj de Albo Castro, dekretysta należący do otoczenia biskupa Zbigniewa Oleśnickiego i altarysta w katedrze krakowskiej. List skierował do swoich nauczycieli i protektorów: kantora katedry krakowskiej Mikołaja Spicymira, Jana Długosza i Kaspra Rokenberga. Treść pisma dotyczy pozbawienia go krakowskiego beneficjum. Ponieważ był on w czasie wojny trzynastoletniej zwolennikiem doktryny krzyżackiej, list ten jest interpretowany jako próba upowszechnienia propagandy zakonu niemieckiego⁵¹.

W kodeksie spisanym po 1471 r.⁵² znajduje się zbiór listów św. Bernarda z Clairvaux⁵³. Dalszy zestaw obejmuje pisma Guarina z Werony do Polaków

⁴⁷ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 1-113; W. Kętrzyński, [Wstęp], dz. cyt., s. 431. Jako przykład fot. 3.

⁴⁸ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629; *Katalog Archiwum...*, s. 253-255; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Z badań nad piśmiennictwem...*, s. 35 (z przyp. 173). Ponadto o datacji tegoż kodeksu zob. w niniejszym artykule wcześniejsze uwagi przy omawianiu tekstów z zakresu polityki obecnych w piśmiennictwie biblioteki klasztoru cystersów w Mogile (chodzi o mowę W. Kielbasy).

⁴⁹ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 288-289; *Katalog Archiwum...*, s. 254 (nr 629, poz. n).

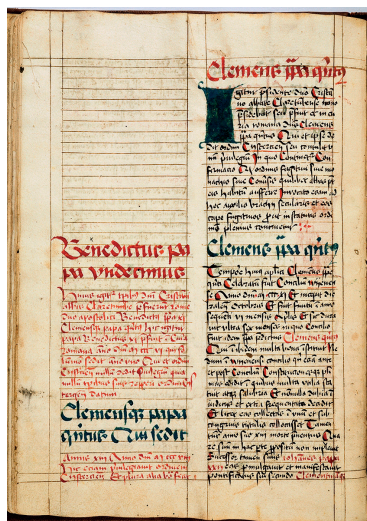
⁵⁰ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 313-315; *Katalog Archiwum...*, s. 254 (nr 629, poz. s).

⁵¹ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 316-334; *Katalog Archiwum...*, s. 255 (nr 629, poz. t); K. Michalski, T. Sinko, *Przyczynki z kodeksu mogińskiego do dziejów oświaty w Polsce w XV wieku*, Kraków 1917, s. 13-86; T. Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa 1997, s. 716; teŝe, *Literatura polskiego średniowiecza. Leksykon*, Warszawa 2011, s. 523-524; *Kultura Polski średniowiecznej XIV-XV w.*, red. B. Geremek, Warszawa 1997, s. 271 (wskazano fotografię pieczęci kantora katedry krakowskiej M. Spicymira z 1459 r.), s. 61, 373 (K. Rokenberg w 1420 r. w celu pozbycia się febrzy sprzedał ją Żydowi Zachariaszowi bez prawa odkupienia, co zostało poświadczane notarialnym dokumentem. Innymi słowy Rokenberg kupił od Zachariasza jego zdrowie. Zachariasz zaś „wziął na siebie” febrę Rokenberga i za to otrzymał pieniądze).

⁵² ACM, Rkp. bibl., sygn. 630; datacja tego kodeksu według jego treści została oparta na podstawie najpóźniej datowanego tekstu w tej księdze, tj. listu Kazimierza Jagiellończyka do Macieja Hunyadiego (Korwina) dotyczącego pretensji do korony Węgier. List ten nosi datę – Kraków 6 IX 1471 r. – fol. 22r-v; *Katalog Archiwum...*, s. 255-256 (nr 630, poz. a/2). Według M. Dogiela, wydawcy *Codex Diplomaticus Regni Poloniae Et Magni Ducatus Litvaniae*. T. 1, cz. 1, Vilnae 1758, s. 60-61, nr XIX – właściwa data to 15 IX 1471 r.; por. J. Nikodem, *Maciej Korwin*, [w:] *Słownik władców...*, s. 257-260; datacja paleograficzna potwierdza taki czas powstania księgi – por. W. Heinemeyer, *Studien zur Geschichte...*, tab. 10/11, 12/13, 14/15, 16/17; A. Gieysztor, *Zarys dziejów...*, s. 133-136; W. Semkowicz, *Paleografia łacińska...*, s. 320-325; zob. teŝ Z. Domżał, A. Wałkowski, *Z badań nad piśmiennictwem...*, s. 30.

⁵³ ACM, Rkp. bibl., sygn. 630, fol. 2r-21v; *Katalog Archiwum...*, s. 255 (nr 630, poz. a/1).

i inne wzory listów⁵⁴ wybitnego włoskiego humanisty, tłumacza i pedagoga urodzonego w 1370 r., zmarłego 14 XII 1460 r. w Ferrarze. W tym mieście prowadził on od końca lat 20. XV w. szkołę, w której uczyła się młodzież m.in. z Polski. Obok tłumaczeń dzieł Strabona, Plutarcha, Arystotelesa, Cyserona i innych, napisał szereg listów i mów⁵⁵.

Fot. 3. Przykład wyciągów z bulli papieskich w kronice Mikołaja z Krakowa.

Źródło: BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 44.

Zdjęcie: Muzeum Narodowe w Krakowie

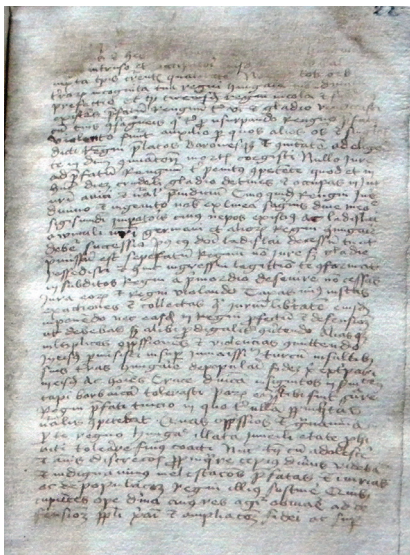
W kodeksie zawierającym wyżej omówioną korespondencję jest również odpis listu Kazimierza Jagiellończyka do władcy Węgier, Macieja Korwina. Król polski zgłasza w nim pretensje do węgierskiej korony. Wg rękopisu list powstał w Krakowie 6 IX 1471 r., ale jego wydawca Maciej Dogiel datuje go na 15 IX 1471 r.⁵⁶ Pismo to wiąże się z konfliktem zapoczątkowanym wówczas buntem węgierskich magnatów przeciwko Maciejowi. Rebelia miała na celu powołanie na tron węgierski trzynastoletniego królewicza polskiego

⁵⁴ ACM, Rkp. bibl., sygn. 630, fol. 24r-27v; *Katalog Archiwum...*, s. 256 (nr 630, poz. a/5).

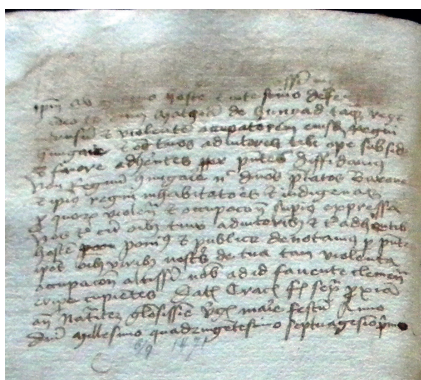
⁵⁵ *Guarino da Verona, Gurino z Werony*, [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Guarino_da_Verona [dostęp 28. 01.2016].

⁵⁶ ACM, Rkp. bibl., sygn. 630, fol. 22r-22v; fot. 4 i 5; *Katalog Archiwum...*, s. 255-256 (nr 630, poz. a/2); M. Dogiel, *Codex Diplomaticus Regni Poloniae...*, nr XIX, s. 60-61 – wg tego kodeksu regest listu brzmi następująco: „CASIMIRI Poloniae Principis Litera [sic!] diffidatoria, ad MATHIAM de Hunniad Regem Hungariae directa. Dat[um]. Cracoviae feria sexta in Vigilia S. MATHIAE [sic! a powinno być zgodnie z datacją MATHAEI] Apostoli”.

Kazimierza, który w związku z tym podjął działania wojenne dnia 2 X 1471 r. Jednak wojska polskie nie dotarły dalej jak do Nitry i konflikt zakończył się rozejmem w Starej Wsi w 1474 r., co oznaczało rezygnację władcy polskiego z tronu na Węgrzech⁵⁷.

Fot. 4. Pierwsza strona kopii listu Kazimierza Jagiellończyka do Macieja Korwina.
Źródło: ACM, Rękop. bibl., sygn. 630, fol. 22r. Zdjęcie: Zbigniew Gruszka⁵⁸

Fot. 5. Druga strona kopii listu Kazimierza Jagiellończyka do Macieja Korwina.
Źródło: ACM, Rękop. bibl., sygn. 630, fol. 22v. Zdjęcie: Zbigniew Gruszka

⁵⁷ Maciej Korwin, [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Maciej_Korwin [dostęp 24.04.2016]; J. Nikodem, *Maciej Korwin...*, s. 258.

⁵⁸ Autorzy artykułu dziękują panu doktorowi Z. Gruszce za wykonanie fot. od 4 do 13.

W analizowanym kodeksie znajdują się jeszcze kopie listów autorów starożytnych. Pierwsza – to pismo Demostenesa do Aleksandra Wielkiego: *Epistola Demostenis ad Alexandrum Magnum*⁵⁹. Druga odnosi się do listu Plutarcha do Trajana: *Plutarchus Thrayano salutem*⁶⁰.

Prawo. Krakowskie statuty synodalne Nankera z roku 1320 zostały skopiowane do kodeksu z pierwszej połowy XV w., na co wskazuje znajdujący się w nim kolofon kopisty brata „N” z opactwa cystersów w Mogile⁶¹. Wspomniany brat „N” przepisał statuty dla klasztoru w Pforcie nad Soławą, ale jeszcze w roku 1441 zwierający je kodeks znalazł się w opactwie cysterskim w Henrykowie, na co wskazuje pochodząca stamtąd nota własnościowa⁶². W kodeksie sporządzonym po 1467 r.⁶³ znajduje się *Nota de suspensione*⁶⁴. Z kolei w księdze z przełomu XV i XVI stulecia zachował się tekst *Liber legum infrascriptus continet in se quatuor partes, quarum prima tractat de iure personarum, secunda de iure rerum, tertia vero de iure accionum, quarta autem pars tractat de vita et honestate clericorum*⁶⁵.

Eklezjologia. Reforma życia zakonnego. W księdze spisanej po roku 1467⁶⁶ znajdują się traktaty Jakuba z Paradyża dotyczące naprawy życia zakonnego. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z połączeniem dwóch tekstów: *Oculus considerationis religiosorum* i *Formula compendio vite*⁶⁷. Następne dzieło to *De causis deviacionibus religiosorum et de remediis eius de qualitate suscipiendorum ad religionem*⁶⁸. Dzieła te powstały w oparciu o doświadczenia Jakuba, których nabrał w trakcie prac

⁵⁹ ACM, Rkp. bibl., sygn. 630, fol. 23r-24r; *Katalog Archiwum...*, s. 256 (nr 630, poz. a/3).

⁶⁰ ACM, Rkp. bibl., sygn. 630, fol. 24r; *Katalog Archiwum...*, s. 256 (nr 630, poz. a/4).

⁶¹ BUWr., OR, sygn. I Q 74 (kolofon – fol. 180r, a wg starej foliacji – fol. 176r).

⁶² M. Broda, *Biblioteka klasztoru cystersów w Henrykowie z końca XV wieku*, Kraków 2014, s. 73; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 148-149.

⁶³ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629; *Katalog Archiwum...*, s. 253-255; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Z badań nad piśmiennictwem...*, s. 35 (z przyp. 173). Ponadto o dacie tegoż kodeksu zob. w niniejszym artykule wcześniejsze uwagi przy omawianiu tekstów z zakresu polityki obecnych w piśmiennictwie biblioteki klasztoru cystersów w Mogile (chodzi o mowę W. Kielbasy).

⁶⁴ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 341-345; *Katalog Archiwum...*, s. 255 (nr 629, poz. u); K. Michalski, T. Sinko, *Przyczynki z kodeksu mogińskiego...*, s. 4.

⁶⁵ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3551, pag. 1-285; *Katalog Archiwum...*, s. 259 (nr 632a, poz. a).

⁶⁶ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629; *Katalog Archiwum...*, s. 253-255; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Z badań nad piśmiennictwem...*, s. 35 (z przyp. 173); o dacie tegoż rękopisu zob. wcześniejsze uwagi przy omawianiu tekstów z zakresu polityki obecnych w piśmiennictwie (mowa W. Kielbasy).

⁶⁷ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 40-166; *Katalog Archiwum...*, s. 253 (nr 629, poz. b); K. Michalski, T. Sinko, *Przyczynki z kodeksu mogińskiego...*, s. 1-2, 8; J. Fijałek, *Mistrz Jakób z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie Soboru Bazylejskiego*. T. 2, Kraków 1900, s. 228.

⁶⁸ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 188-212; *Katalog Archiwum...*, s. 254 (nr 629, poz. e); K. Michalski, T. Sinko, *Przyczynki z kodeksu mogińskiego...*, s. 2; J. Fijałek, *Mistrz Jakób z Paradyża...*, s. 225.

nad odrodzeniem życia zakonnego i działań przeciwko zeświecczeniu klasztorów⁶⁹.

Organizacja życia zakonnego cystersów. Kodeks powstały w połowie XV w. w całości poświęcono sprawom organizacyjnym zakonu⁷⁰. Zaczyna go *Registrum super cartam caritatis, Clementinam et libellum deffinitionum*⁷¹. Następną w kolejności jest nominacja w Pilis (Węgry) dnia 13 III 1392 r. wyznaczająca opata Mogiły reformatorem klasztorów w Królestwie Polskim, na Śląsku i w Prusach⁷². Trzecią pozycję zajmują *Deffinitiones capituli generalis ordinis Cisterciensis* z 1340, 1356, 1422 i 1434 r.⁷³, czwartą *Registrum super antiquum libellum deffinitionum*⁷⁴, piątą *Carta caritatis et prima distinctio ipsam Clementinam pariter comprehendens, que quidem carta V capitulis est distincta. Deffinitiones capituli generalis* (1316)⁷⁵, szóstą *Statuta papalia, sanctissimi videlicet in Christo patris ac domini domini Benedicti XII dicti, reformationis ordinis nostri, XXX et tribus capitulis distincta* (1335)⁷⁶ i siódmą *Prologus in novellas, que in quinquaginta capitulis comprehenduntur, que etiam composite sunt anno Domini MCCC quinquagesimo, ut hoc habes in prologo* (1350 r.)⁷⁷. Również z około połowy XV stulecia pochodzi drugi kodeks, który podobnie jak poprzedni został w całości poświęcony sprawom organizacyjnym cystersów⁷⁸. Zaczyna się tekstem *Carta caritatis*, do której dołączono postanowienia kapituły generalnej z 1316 r. i „Klementyny”⁷⁹, dalej są: *Statuta papalia sanctissimi videlicet in Christo patris ac domini domini Benedicti XII dicti, reformationis ordinis nostri, XXX et tribus capitulis distincta* (1335)⁸⁰ i jako ostatnia pozycja *Novellas, que in quinquaginta capitulis comprehendur. Que etiam composite sunt A.D. MCCC quinquagesimo*⁸¹.

⁶⁹ J. Stoś, *Mistrz Jakub z Pradyża i «devotio moderna». Główne problemy refleksji filozoficzno-teologicznej Jakuba z Paradyża i ich związek z «devotio moderna»*, Warszawa 1997, s. 43; S.A. Porębski, *Jakub z Paradyża – poglądy i teksty*, Warszawa 1994, s. 60-61.

⁷⁰ ACM, Rkp. bibl., sygn. 620; *Katalog Archiwum...*, s. 245-246 (nr 620).

⁷¹ ACM, Rkp. bibl., sygn. 620, fol. 1r-3r; *Katalog Archiwum...*, s. 245 (nr 620, poz. a).

⁷² ACM, Rkp. bibl., sygn. 620, fol. 3v; *Katalog Archiwum...*, s. 245 (nr 620, poz. b); L. Jannaschek, *Originum Cisterciensium...* [T.] 1..., Vindobonae 1877, s. 182.

⁷³ ACM, Rkp. bibl., sygn. 620, fol. 4r-5r; *Katalog Archiwum...*, s. 245 (nr 620, poz. c).

⁷⁴ ACM, Rkp. bibl., sygn. 620, fol. 6r-10r; *Katalog Archiwum...*, s. 245 (nr 620, poz. d).

⁷⁵ ACM, Rkp. bibl., sygn. 620, fol. 11r-62r; *Katalog Archiwum...*, s. 245 (nr 620, poz. e).

⁷⁶ ACM, Rkp. bibl., sygn. 620, fol. 62r-73r; *Katalog Archiwum...*, s. 245 (nr 620, poz. f).

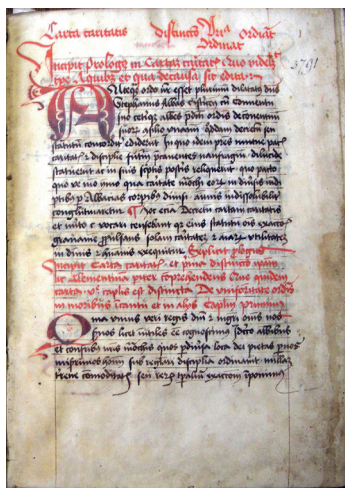
⁷⁷ ACM, Rkp. bibl., sygn. 620, fol. 73r-90r; *Katalog Archiwum...*, s. 245 (nr 620, poz. g).

⁷⁸ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3791; *Katalog Archiwum...*, s. 246 (nr 620a).

⁷⁹ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3791, fol. 1r-73v; *Katalog Archiwum...*, s. 246 (nr 620a, poz. a); zob. też fot. 6.

⁸⁰ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3791, fol. 73v-93v; *Katalog Archiwum...*, s. 246 (nr 620a, poz. b); pozycja spotykana w poprzednim kodeksie: ACM, Rkp. bibl., sygn. 620, fol. 62r-73r; *Katalog Archiwum...*, s. 245 (nr 620, poz. f).

⁸¹ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3791, fol. 93v-121r; *Katalog Archiwum...*, s. 246 (nr 620a, poz. c).

Fot. 6. Początek *Carta Caritatis*. Źródło: BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3791, fol. 1r.
Zdjęcie: Zbigniew Gruszka

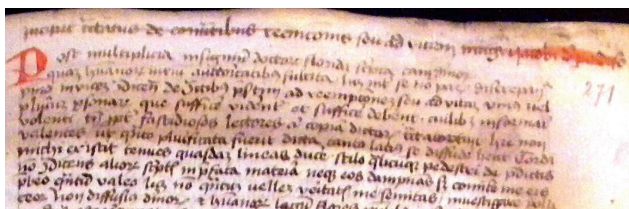
Etyka. Wspominany już kilkakrotnie kodeks spisany po 1467 r.⁸² zawiera dzieło *Tractatus de contractibus reemcionis seu ad vitam* pióra Jakuba z Paradyża⁸³. Na końcu tegoż dzieła znajduje się kolofon: *Expliciunt tractatus egregy doctoris Jacobi de paradiso uel eciam de Claratumba si placet* przekreślony czerwonym atramentem⁸⁴. Ten traktat Jakuba dotyczył szczególnych umów o charakterze ekonomicznym, polegających na tym, że właściciel majątku sprzedawał swoją posiadłość ale nie przestawał być jej użytkownikiem i miał zagwarantowane prawo wykupu. Za to płacił nabywającemu określony czynsz. Tym samym można by uznać wspomniany traktat za przykład piśmiennictwa ekonomicznego z okresu średniowiecznej Polski. Jednak pierwiastek etyczny i moralny jest tutaj dominujący. Zdaniem Jakuba umowy gospodarcze muszą być oparte nie o formalistykę prawną, ale o dobrą wolę obu stron, z których żadna nie może być pokrzywdzona. Powstały w takich warunkach zysk uważał za godziwy⁸⁵.

⁸² ACM, Rkp. bibl., sygn. 629; *Katalog Archiwum...*, s. 253-255; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Z badań nad piśmiennictwem...*, s. 35 (z przyp. 173) – o jego dacie wspominaliśmy w niniejszym artykule przy omawianiu tekstów z zakresu polityki obecnych w piśmiennictwie biblioteki klasztoru cystersów w Mogile.

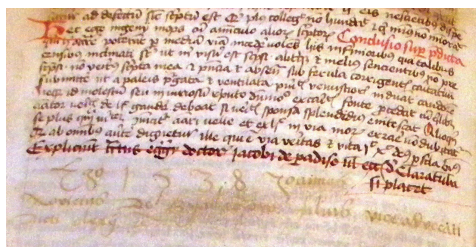
⁸³ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 271-282; J. Fijałek, *Mistrz Jakób z Paradyża...*, s. 316-317; K. Michalski, T. Sinko, *Przyczynki z kodeksu mogińskiego...*, s. 3; zob. fot. 7.

⁸⁴ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 282; zob. fot. 8.

⁸⁵ *Jakuba z Paradyża Tractatus de contractibus*, wyd., wstępem i komentarzami opatrzył D.A. Kuś, Warszawa 1974, *Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia*, vol. 2, fasc. 2 = *Materiały do Historii Teologii Średniowiecznej w Polsce*, t. 2, z. 2, s. 80; S.A. Po-

Fot. 7. Początek *Tractatus de contractibus reemcionis seu ad vitam*.
 Źródło: ACM, Rękop. bibl., sygn. 629, pag. 271. Zdjęcie: Zbigniew Gruszka

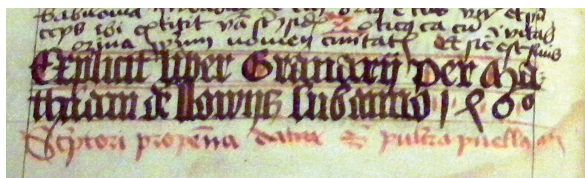
Fot. 8. Kolofon dzieła *Tractatus de contractibus reemcionis seu ad vitam*.
 Źródło: ACM, Rękop. bibl., sygn. 629, pag. 282. Zdjęcie: Zbigniew Gruszka

Nauka. Encyklopedia. Zachował się tekst wokabularza określonego jako *Liber granarii* na podstawie explicitu: *Explicit liber Granarij per Mathiam de Lowycz sub anno 1460*. Rękopis ten jest niekompletny, ponieważ część kart wyrwano, a na początku znajduje się seksternt zawierający tekst nowożytny. Dalej są już teksty z XV w. – w tym *Liber granarii*. Pisarzem tegoż fragmentu z XV stulecia był Maciej z Łowicza. Wiadomo, że wstąpił on na Akademię Krakowską w semestrze letnim 1430 r. (jako „Mathias Johannis de Lovicz dt gr”). Zdaniem Krzysztofa Brachy na tej uczelni pojawił się pod rokiem 1486 „Mathias Johannis de Louicz”, lecz w jego opinii jest to już inna osoba, która później znika ze źródeł⁸⁶. Szczególnie osobliwy jest kolofon dzieła – rubro: *Scriptori pro penna datur sibi pulchra puella. Amen*, który jest połączony

rębski, *Jakub z Paradyża...*, s. 14-15, 68; *Filozofia i myśl społeczna XIII-XV wieku*, wybrał, oprac., wstępem i przypisami opatrzył J. Domański, Warszawa 1978, s. 22; T. Michałowska, *Średniowiecze...*, s. 746-747 i 751; J. Stoś, *Jakub z Paradyża*, Kraków 2004, s. 46; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Działalność i poglądy Jakuba z Paradyża*, „Echa Przeszłości” 2015, t. 16, s. 43-44; tychże, *Imię róży inaczej...*, s. 142-143.

⁸⁶ ACM, Rkp. bibl., sygn. 621, fol.1r-287v; *Katalog Archiwum...*, s. 246 (nr 621, poz. a); R.M. Zawadzki, *Spuścizna pisarska Stanisława ze Skarbimierza. Studium źródłoznawcze*, Kraków 1979, s. 43; K. Bracha, *Casus pulchri de vitandis erroribus conscientiae purae. Orzeczenia kazuistyczne kanonistów i teologów krakowskich z XV w.*, Warszawa 2013, s. 62-63 (opis rękopisu s. 73-73, nr 7.2.). Explicity i kolofon – zob. fot. 9.

z explicitem wokabularza⁸⁷. Taki kolofon może sugerować, że dzieło nie powstało w środowisku cysterskim. Zdaniem Romana Marii Zawadzkiego rękopisu zawierającego *Liber granarii* nie zaliczamy bezpośrednio do księgozbioru biblioteki w Mogile,

Fot. 9. Explicit i kolofon *Liber granarii*, które wymieniają Macieja z Łowicza i czas powstania rękopisu – 1460 r. Źródło: ACM, Rękop. bibl., sygn. 621, fol. 287v. Zdjęcie: Zbigniew Gruszka

ponieważ jego właścicielem przez 40 lat był zmarły 24 I 1492 r. wikary Mikołaj z Prandocina⁸⁸. Potwierdzeniem tego ma być nota proveniencyjna:

Granarium domini Nicolai vicarii de prand[oczin], qui fere XL annos hic fuit vicarius et (ante Ramis Palmarum?) reponatur in ecclesia prandoczensi, ut orent pro eo, qui eo usi fuerint. Obiit 1492 feria quarta ante festum conversionis s. Pauli apostoli,

której tekst znajduje się wewnątrz pierwszej okładki rękopisu⁸⁹. Uważamy jednak, że nawet jeśli wspomniane dzieło nie powstało w skryptorium klasztoru cystersów w Mogile i początkowo znajdowało się poza księgozbiorem konwentu, to zgodnie z wyżej wymienioną notą w końcu XV w. (przypuszczalnie w roku śmierci Mikołaja) znalazło się w bibliotece klasztornej. Ponadto cystersi spisywali w swoich skryptoriach dzieła encyklopedyczne, czego przykładem może być *Speculum maius* Wincentego z Beauvais skopiowane w klasztornym skryptorium przez brata Mikołaja Brygiera za czasów opata Pawła Paychbirnera, czyli w latach 1425-1436⁹⁰.

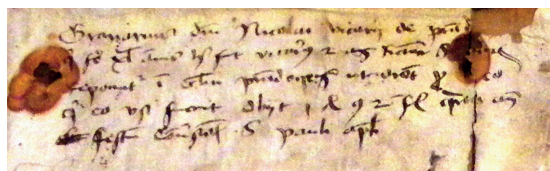
⁸⁷ ACM, Rkp. bibl., sygn. 621, fol. 287v; zob. fot. 9.

⁸⁸ R.M. Zawadzki, *Spuścizna pisarska Stanisława ze Skarbimierza...*, s. 44.

⁸⁹ ACM, Rkp. bibl., sygn. 621; *Katalog Archiwum...*, s. 246-247 (nr 621); w nawiasie słowa odczytane przez K. Brachę, *Casus pulchri...*, s. 74; zob. fot. 10.

⁹⁰ K. Hoszowski, *Poczet opatów mogińskich*, [w:] *Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile. Dzieło w 2ch częściach z 8 drzeworytami i 1 tablicą autografowaną*, Kraków 1867, s. 94; F. Uryga, *Clarae-Tumbae (vulgo Mogila) abbates et scriptores*, [in:] *Beiträge zur Geschichte der Cistercienser-Stifte eun in Steiermark, Heiligenkreuz-Neukloster, Zettl. Lilienfeld in Niederwilhering und Schlierbach in Ober-Oesterreich, Ossegg und Hohenfurt in Boehemen, Mogila bei Krakau, Szczyrzic in Galizien, Stams in Tirol; und der Cistercienserinnen-Abteien, Marienthal und Marienstern in der Koen. Saechsichen, Lausitz*, Wien 1891, Xenia Bernardina, Pars 3, s. 306 i 313; *Encyklopedia Kościoła*. T. 2: L-Z, oprac. F.L. Cross, Warszawa 2004, s. 1166; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 73-74, 145-148.

Z księgozbioru klasztoru cystersów w Mogile pochodzi też *Dictionarius* obejmujący litery od „A” do „S”, spisany w drugiej połowie XV stulecia. Inicjały haseł wykonane *rubro* zostały sporządzone cynobrem. Sam rękopis jest częściowo uszkodzony przez wilgoć⁹¹.

Fot. 10. Nota proweniencyjna Mikołaja z Prandocina.

Źródło: ACM, Rękop. bibl., sygn. 621.

Zdjęcie: Zbigniew Gruszka

Nauka. Filologia. Zachowało się dzieło w rękopisie powstałym po 1467 r.⁹² zatytułowane *Sinonima*⁹³. *Katalog Archiwum...* podaje następującą wersję jego tytułu: *Sinonimorum Marci Tullii Ciceronis*⁹⁴. W rzeczywistości autorem traktatu nie był Cyceron⁹⁵, a żyjący w IV w. n.e. Flavius Sosipater Charisius, rzymski gramatyk pochodzący prawdopodobnie z Afryki i przebywający okresowo w Konstantynopolu⁹⁶.

Literatura piękna świecka. Poezja. W kodeksie powstałym po 1467 r.⁹⁷ znajduje się wiersz *Responsorio cuiusdam Italici*, którego autorstwo literatura przedmiotu przypisuje Janowi Ostrorogowi⁹⁸. Są też utwory panegiryczne,

⁹¹ ACM, Rkp. bibl., sygn. 632; *Katalog Archiwum...*, s. 259 (nr 632); zob. fot. 11.

⁹² ACM, Rkp. bibl., sygn. 629; *Katalog Archiwum...*, s. 253-255; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Z badań nad piśmiennictwem...*, s. 35 (z przyp. 173); datację tego rękopisu omawialiśmy wcześniej podczas prezentacji tekstów z zakresu polityki obecnych w piśmiennictwie z biblioteki mogińskiej (chodzi o mowę W. Kielbasy).

⁹³ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 345-350.

⁹⁴ *Katalog Archiwum...*, s. 255 (nr 629, poz. v).

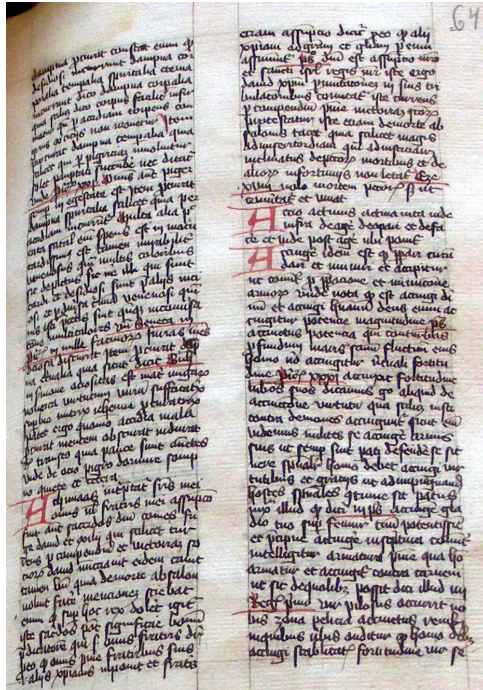
⁹⁵ Por. K. Michalski, T. Sinko, *Przyczynki z kodeksu mogińskiego...*, s. 4, 11.

⁹⁶ W.L. Mahne, [Wstęp], [w:] *M. Tullii Ciceronis (quae vulgo feruntur) Synonyma ad Lucium Veturium*, ed. W.L. Mahne, Lugduni Batavorum 1850, s. V-VI; *Flavius Sosipater Charisius*, [online] <https://en.wikipedia.org/wiki/Charisius> [dostęp 11.01.2018], [online] https://de.wikipedia.org/wiki/Flavius_Sosipater_Charisius [dostęp 11.01.2018].

⁹⁷ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629; *Katalog Archiwum...*, s. 253-255 (nr 629); Z. Domżał, A. Wałkowski, *Z badań nad piśmiennictwem...*, s. 35 (z przyp. 173); o dacie tegoż kodeksu piliśmy wyżej przy omawianiu tekstów z zakresu polityki obecnych w piśmiennictwie biblioteki klasztoru cystersów w Mogile, przedstawiając mowę W. Kielbasy.

⁹⁸ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 283-285; *Katalog Archiwum...*, s. 254 (nr 629, poz. k); K. Michalski, T. Sinko, *Przyczynki z kodeksu mogińskiego...*, s. 3, 11 – autorzy łączą ten wiersz z osobą J. Ostroroga, ale nie wyjaśniają na jakiej podstawie i nie zajmują się bliżej tą sprawą. Uznali, że nie wchodzi ona w zakres ich tematu badawczego. Podobnie czyni B. Ulanowski, *Jan Ostroróg...*, s. 53, ale i on nie podał uzasadnienia; zob. fot. 12.

w tym wiersz dotyczący fundacji klasztoru dokonanej przez Iwona Odrowąża, zainspirowanego przez św. Ducha, dzięki czemu zasłużył on na zbawienie wieczne. Utwór jest częścią kroniki klasztornej pióra Mikołaja z Krakowa stanowiącej początek opowieści o dziejach konwentu w Mogile⁹⁹.

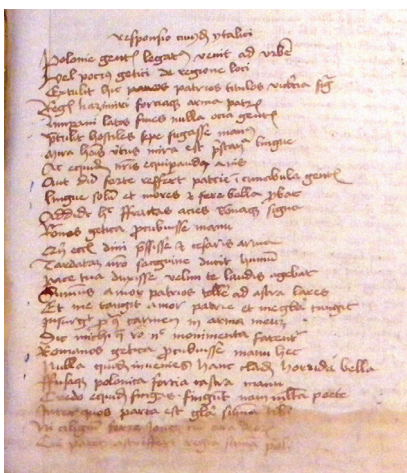
Fot. 11. *Dictionarius*, fragment – litera „A”.
Źródło: ACM, Rękop. bibl., sygn. 632, fol. 64r.
Zdjęcie: Zbigniew Gruszka

Kronika zawiera też drugi panegiryk, skopiowany z nieznanego już dzisiaj mszału, dotyczący Kacpra Krügelera (Krugila), który był burmistrzem, rajcą i ławnikiem Krakowa. Ofiarował on cystersom w Mogile wspomniany mszał, kielich z pięknym ornamem oraz roczny czynsz. Utwór ten powstał w roku 1420 – data ta została skopiowana do tekstu kroniki Mikołaja z Krakowa¹⁰⁰.

⁹⁹ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 2; Mikołaj z Krakowa, *Chronicon...*, s. 435; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 64-66 (z ryc. 8).

¹⁰⁰ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 68; Mikołaj z Krakowa, *Chronicon...*, s. 453-454; *Poczet soltysów, wójtów, burmistrzów i prezydentów miasta Krakowa (1228-2010)*, red. B. Kasprzyk, Kraków 2010, s. 242; M. Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010, s. 71, 76, 216, 249 (poz. 162); Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 70-72 (z ryc. 11).

Jeśli chodzi o epitafia, to we wspomnianym już kodeksie, powstałym po 1467 r.¹⁰¹ znajduje się *Epitaphium Bonaventure*¹⁰². Następne dwa epitafia są także w tekście kroniki Mikołaja z Krakowa. Pierwsze dotyczy pochowanych w klasztorze jego dobroczyńców, wojewodów ruskich: Piotra Odrowąża oraz jego synów Andrzeja i Jana, którzy zmarli kolejno w roku 1450, 1465 i 1485, przy czym ta ostatnia data może być traktowana jako czas powstania epitafium¹⁰³. Następny utwór skopiowano z nagrobka kasztelana i starosty krakowskiego, kanclerza koronnego, opiekuna opactwa, Jakuba Dembińskiego, pochodzącego także z rodu Odrowążów, który zmarł 15 I 1490 r. i został pochowany w klasztorze koło ufundowanego przez siebie ołtarza¹⁰⁴.

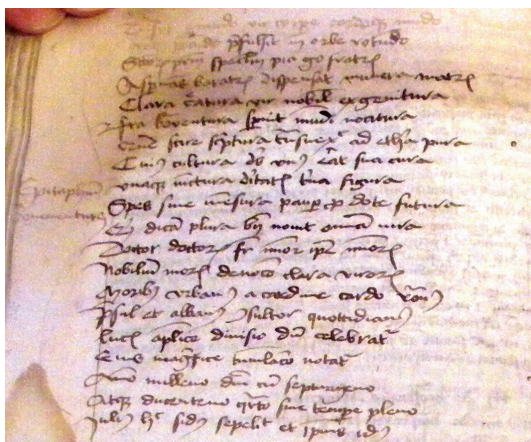
Fot. 12. Początek wiersza *Responsorio cuiusdam Italici*.
Źródło: ACM, Rękop. bibl., sygn. 629, pag. 283 (fragment).
Zdjęcie: Zbigniew Gruszka

¹⁰¹ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629; *Katalog Archiwum...*, s. 253-255 (nr 629); Z. Domżał, A. Wałkowski, *Z badań nad piśmiennictwem...*, s. 35 (z przyp. 173); datacja tego kodeksu została przedstawiona przy omawianiu tekstów z zakresu polityki obecnych w piśmiennictwie biblioteki klasztoru cystersów w Mogile (mowa W. Kiełbasy).

¹⁰² ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 312; *Katalog Archiwum...*, s. 254 (nr 629, poz. r); K. Michalski, T. Sinko, *Przyczynki z kodeksu mogińskiego...*, s. 4; zob. fot. 13.

¹⁰³ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 85; Mikołaj z Krakowa, *Chronicon...*, s. 461-462; F. Kiryk, *Odrowąż Piotr*, [w:] PSB, T. 23: *Niemirycz Władysław – Olszak Waclaw*, Wrocław 1978, s. 551, 553-554; tenże, *Odrowąż Andrzej*, [w:] tamże, s. 541-543; tenże, *Odrowąż Jan ze Sprowy*, [w:] tamże, s. 549; A. Prochaska, *Konfederacja lwowska w 1464 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 1892, R. 6, s. 738-739; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 77-79 (z ryc. 14).

¹⁰⁴ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 96, 98; Mikołaj z Krakowa, *Chronicon...*, s. 468-469; B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858, s. 516; S. Mikucki, *Dembiński (z Dębna) Jakub*, [w:] PSB, T. 5: *Dąbrowski Jan Henryk – Dunin Piotr Stanisław*, Warszawa 1939, s. 71-72; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 83-86 (z ryc. 17).

Fot. 13. *Epitaphium Bonaventure.*

Źródło: ACM, Rękop. bibl., sygn. 629, pag. 312.

Zdjęcie: Zbigniew Gruszka

Historiografia. Na czoło wysuwa się tutaj kronika klasztorna Mikołaja z Krakowa. Jej autor urodził się w roku 1437 i był spowinowacony z Piotrem Hirszbergiem, opatem klasztoru cystersów w Mogile. Mikołaj wstąpił do tegoż konwentu w 1452 r. mając 15 lat. W klasztorze był najprawdopodobniej archiwistą i bibliotekarzem. Pod koniec życia, w wieku około 68 lat napisał jego kronikę. Zmarł w roku 1505 lub 1506, na co wskazuje fakt, że tekst jego dzieła został doprowadzony do 1505 r.¹⁰⁵ Jest ono najstarszą kroniką klasztorną jaka powstała w Królestwie Polskim¹⁰⁶. Spisano ją w celu utrwalenia zasług opatów i wybitnych zakonników konwentu w Mogile. Ponadto chodziło o dostarczenie informacji dotyczących pomnażania klasztornej majątku w celu jego obrony, dlatego głównym źródłem dzieła były dokumenty. Kronikę można uznać za wiarygodne źródło, ponieważ była przeznaczona do użytku wewnętrznego, ponadto autor dzięki rodzinnym powiązaniom z P. Hirszbergiem oraz pełnionym w klasztorze obowiązkami był dobrze poinformowany o jego dziejach i sprawach bieżących¹⁰⁷. Kronika zaczyna się

¹⁰⁵ Mikołaj z Krakowa, *Chronicon...*, s. 462; W. Kętrzyński, [Wstęp], dz. cyt., s. 429; F. Uryga, *Clarae-Tumae (vulgo Mogila)...*, s. 310; W. Łuszczkiewicz, *Wieś Mogiła przy Krakowie, jej klasztor cysterski, kościółek farny i kopiec Wandy z 17 rycinami*, Kraków 1899, s. 18; E. Gigilewicz, *Mikołaj z Krakowa*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. T. 12: *Maryja - Modlitwa*, red. E. Ziemann, Lublin 2008, s. 1000; Zbigniew Domżał, Andrzej Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 37-40; zob. także M. Starzyński, «*Nicolaus historicus*»..., s. 144-145.

¹⁰⁶ M. Starzyński, *Nieznanym dokument konfraterni dla klasztoru mogińskiego z roku 1481 (ze studiów nad najstarszą małopolską kroniką klasztorną)*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2006, R. 51, s. 15.

¹⁰⁷ W. Kętrzyński, [Wstęp], dz. cyt., s. 430-432; M. Starzyński, *Katalog opatów...*, s. 117;

od fundacji opactwa, którą Mikołaj datował na 1221 r., a kończy na roku 1505. Nie jest ona dziełem ukończonym. Przybiera kształt *gesta abbatorum*, ponieważ omawia kolejne rządy przełożonych opactwa cystersów w Mogile. Autor wskazywał na te cechy osobowości opatów, które uważał za godne naśladowania lub których trzeba się wystrzegać¹⁰⁸. Ponadto Mikołaj ozdobił swój rękopis 24 rysunkami opatów¹⁰⁹.

Na ostatniej stronie rękopisu z XV w. ręką z początku następnego stulecia sporządzono spis miast oraz zamków założonych i wybudowanych przez Kazimierza III Wielkiego¹¹⁰. Naszym zdaniem obecność tego tekstu jest wyrazem zainteresowań historiograficznych cystersów z Mogiły. Zdaniem Jana Szlachtowskiego, wydawcy *Kroniki Janka z Czarnkowa*, spis powstał na podstawie jej fragmentu¹¹¹. Jednak W. Kętrzyński wykazał, że mamy tutaj do czynienia z osobnym dziełem, obejmującym lata 1202-1377, określonym przez niego jako „kronika mała”, która w drukach została rozczwartowana. Jej wyrwane ustępy stanowią dziś trzeci rozdział *kroniki Janka z Czarnkowa*¹¹². Jan Dąbrowski nazywa ją natomiast „Kroniką Katedralną Krakowską 1202-1377”, w której panowanie króla Kazimierza ujęto w postaci zwięzłej, lecz bardzo chwalebnej syntezy¹¹³.

tenże, *Nieznany dokument konfraterni...*, s. 16; A. Wałkowski, *Kodeks, którego ... nie ma. Z badań nad trzynastowiecznym piśmiennictwem cystersów w Mogiły*, [w:] *Przestrzeń informacyjna książki*, red. J. Konieczna, S. Kurek-Kokocińska, H. Tadeusiewicz, przy współpr. R. Kępy, M. Przybysz-Stawskiej, Łódź 2009, s. 225; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 61-62; por. także J. Matuszewski, *Najstarsze polskie zdanie prozaiczne. Zdanie henrykowski i jego tło historyczne*, Wrocław 1981, s. 37, 41-42, 55; W. Mrozowicz, *Kronika klasztoru kanoników regularnych w Kłodzku. Ze studiów nad średniowiecznym dziejopisarstwem klasztornym*, Wrocław 2011, s. 97.

¹⁰⁸ Mikołaj z Krakowa, *Chronicon...*, s. 435-480; por. Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 42-44, 51; por. J. Wenta, *Dziejopisarstwo w klasztorze. Środowisko a formy dziejopisarskie na przykładzie Prus*, [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie Niemodlińskiej w dniach 4-6 XI 1993 przez Instytut Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, pod red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwicha, Opole 1995, s. 166-167; M. Starzyński, *Nieznany dokument konfraterni...*, s. 17; por. także J. Matuszewski, *Najstarsze polskie zdanie...*, s. 58-59.

¹⁰⁹ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 9, 19, 30, 31, 41, 47, 57, 65, 75, 81, 97, 103; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 60-61 (gdzie dalsze uwagi i literatura na temat tych rysunków).

¹¹⁰ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3551, pag. 286; *Katalog Archiwum...*, s. 259 (nr 632a, poz. c). Ten spis wykonała ta sama ręka, która skopiowała przysięgę koronacyjną Zygmunta I Starego z 1507 r. Datacja jej duktu została określona w niniejszym artykule pod koniec fragmentu omawianego kopie dokumentów.

¹¹¹ *Kronika Jana z Czarnkowa*, oprac. J. Szlachtowski, [w:] *Monumenta...* T. 2, ed. A. Bielowski, Lwów 1872, s. 601-756 (rozdz. 3, s. 623-631, a fragment dotyczący zamków i miast – s. 625-628).

¹¹² W. Kętrzyński, *O rocznikach polskich*, „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny. Seria II” 1897, t. 9, s. 348.

¹¹³ J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław 1964, s. 163-164.

Analiza piśmiennictwa pragmatycznego, obecnego w zbiorach biblioteki średniowiecznego klasztoru cystersów w Mogile wskazuje, że liczbowo dominują w nim pozycje dotyczące organizacji życia zakonnego cystersów – łącznie 12 kopii w dwóch kodeksach z połowy XV stulecia¹¹⁴. Nie jest to wyjątkowa sytuacja w przypadku piśmiennictwa pragmatycznego cystersów¹¹⁵. Analogiczną pozycję zajmowały mowy polityczne z listami oraz bullemi papieskimi, a także z tekstem przysięgi koronacyjnej Zygmunta I Starego z 1507 r. – łącznie zachowało się ich także 12 kopii¹¹⁶. Teksty te generalnie dotyczyły wydarzeń o charakterze ogólnopolskim, czy nawet ogólnoeuropejskim i często nie odnosiły się bezpośrednio do klasztoru w Mogile, czy nawet samego zakonu cystersów. Świadczą one o szerokich, intelektualnych zainteresowaniach zakonników, które mogły przekraczać wąskie ramy rzeczywistości samego opactwa i najbliższej okolicy¹¹⁷. Ich przykładem może być kopia z początków XVI w. fragmentu *Kroniki Katedralnej Krakowskiej 1202-1377*, zachowana w zbiorach biblioteki mogilskiej¹¹⁸. Pod względem ilościowym wysoką pozycję zajmują kopie utworów zaliczanych do świeckiej literatury pięknej (poezji). Jest ich w sumie sześć, w tym dzieło J. Ostroroga *Responsorio cuiusdam Italici*¹¹⁹ oraz dwa wiersze panegiryczne¹²⁰ i trzy epitafia¹²¹. Tak znaczna reprezentacja poezji nie powinna dziwić, ponieważ także inne klasztorne biblioteki cysterskie zawierały utwory tego gatunku uważane za przydatne w formacji zakonnika, w tym epitafia z nagrobków¹²².

¹¹⁴ ACM, Rkp. bibl., sygn. 620, fol. 1r-5r, 6r-10r, 11r-90r; BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3791, fol. 1r-121r; *Katalog Archiwum...*, s. 245-246 (nr 620 i 620a).

¹¹⁵ A. Wałkowski, *Piśmiennictwo pragmatyczne...*, s. 90; tenże, *Biblioteka klasztorna...*, s. 131-132.

¹¹⁶ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 286-288, 313-315, 316-334; tamże, sygn. 630, fol. 2r-21v, 22r-22v, 23r-27v; *Katalog Archiwum...*, s. 254-256 (nr 629, poz. m, n, s, t, nr 630, poz. a/1, a/2, a/3, a/4, a/5); BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3551, pag. 286; *Katalog Archiwum...*, s. 259 (nr 632a, poz. b).

¹¹⁷ Por. A. Wałkowski, *Piśmiennictwo pragmatyczne...*, s. 90-91 i tenże, *Biblioteka klasztorna...*, s. 129-130 (gdzie dalsza literatura) z M. Starzyński, «*Nicolaus historicus*»..., s. 150, 153-154 (o przekraczających ramy rzeczywistości klasztornej zainteresowaniach kronikarza Mikołaja z Krakowa).

¹¹⁸ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3551, pag. 286; *Katalog Archiwum...*, s. 259 (nr 632a, poz. c); J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie...*, s. 163-164.

¹¹⁹ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 283-285; *Katalog Archiwum...*, s. 254 (nr 629, poz. k); K. Michalski, T. Sinko, *Przyczynki z kodeksu mogilskiego...*, s. 3, 11; B. Ulanowski, *Jan Ostro-rog...*, s. 53.

¹²⁰ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 2, 68; Mikołaj z Krakowa, *Chronicon...*, s. 435, 453-454.

¹²¹ ACM, Rkp. bibl., sygn. 629, pag. 312; *Katalog Archiwum...*, s. 254 (nr 629, poz. r); BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 85, 96, 98; Mikołaj z Krakowa, *Chronicon...*, s. 461-462, 468-469.

¹²² Por. E. Potkowski, *Pragmatyczna piśmiennosc...*, s. 74-75 i A. Wałkowski, *Piśmiennictwo pragmatyczne...*, s. 91; tenże, *Biblioteka klasztorna...*, s. 130-131.

W piśmiennictwie pragmatycznym poważną rolę odgrywały sprawy majątkowe ujmowane w dokumentach i opisach dóbr¹²³. Być może dlatego w kodeksie z dziełem Mikołaja z Krakowa znajdował się kopiarz dokumentów¹²⁴. Ponadto w samej kronice są wyciągi z bulli papieskich i dokumentów biskupów oraz opatów¹²⁵. Ponieważ główny cel spisania tego dzieła stanowiła informacja o dobrach i dochodach klasztornych, jego zawartość została oparta przede wszystkim na dokumentach¹²⁶. Można powiedzieć, że w przebadanym piśmiennictwie pragmatycznym znajduje się dużo pozycji dotyczących organizacji życia zakonnego, kopii listów, dokumentów i wystąpień politycznych oraz świeckiej literatury pięknej (poezji), a także liczna dokumentacja majątkowa w postaci dokumentów oraz opisu majątku, jakim jest *Kronika klasztorna* Mikołaja z Krakowa. Inna tematyka „pragmatyczna” jest reprezentowana przez niezbyt liczne pisma. Taki zestaw tematyczny piśmiennictwa pragmatycznego jest typowy dla średniowiecznych cystersów¹²⁷.

Od połowy XV w. nastąpił znaczący rozwój księgozbioru konwentualnej biblioteki cystersów w Mogile. Najprawdopodobniej było to spowodowane staraniami uzupełnienia ubytków spowodowanych pożarem klasztoru w 1447 r. W tym czasie doszło do liczbowego przyrostu dzieł z zakresu piśmiennictwa pragmatycznego. Zaliczamy do niego pozycje o charakterze politycznym w postaci kopii mów poselskich i korespondencji dyplomatycznej. Licznie spotykamy kopie listów, zarówno anonimowych, jak i znanych, wybitnych osobowości – np. św. Bernarda z Clairvaux, ale też osób spoza cystersów – Guarina z Werony czy pisarzy starożytnych – Demostenesa oraz Plutarcha. Nie zabrakło tekstów prawniczych, przede wszystkim dotyczących organizacji życia zakonnego cystersów (aż 12 pozycji) – m.in. statuty kapituły generalnej i *Carta Caritatis*. To nie powinno dziwić jeśli chodzi o zawartość księgozbioru biblioteki cysterskiej. Wśród dzieł eklezjologicznych i etycznych są teksty Jakuba z Paradyża. Jeśli chodzi o naukę występują dzieła encyklopedyczne oraz z zakresu filologii. Nie zabrakło zbiorów kopii i wyciągów z dokumentów. Szczególną uwagę zwracają dzieła historiograficzne. Na czoło wysuwa się kronika klasztoru cystersów w Mogile pióra brata Mikołaja z Krakowa. Jednak spotykamy także kopię fragmentu „Kroniki Katedralnej Krakowskiej” mówiącej o miastach i zamkach założonych przez Kazimierza

¹²³ A. Wałkowski, *Piśmiennictwo pragmatyczne...*, s. 89; tenże, *Biblioteka klasztorna...*, s. 132-133.

¹²⁴ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 114-126.

¹²⁵ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 1-113; W. Kętrzyński, [*Wstęp*], dz. cyt., s. 431.

¹²⁶ Tamże, s. 430-432; BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 1-113; Mikołaj z Krakowa, *Chronicon...*, s. 435-480; Z. Domżał, A. Wałkowski, *Imię róży inaczej...*, s. 47, 61-62.

¹²⁷ A. Wałkowski, *Piśmiennictwo pragmatyczne...*, s. 91; tenże, *Biblioteka klasztorna...*, s. 134, 138.

Wielkiego. Ciekawe jest to, że wiele z wyżej wymienionych dzieł nie dotyczy bezpośrednio klasztoru w Mogile, ani nawet zakonu cystersów. Ich obecność świadczy o szerokich, intelektualnych horyzontach szarych mnichów, których zainteresowania wykraczały poza partykularne ramy opactwa, a także samego zgromadzenia. Warto podkreślić, że tego rodzaju profile piśmiennictwa pragmatycznego były spotykane również w innych bibliotekach cysterskich.

Bibliografia

- Bobowski K., *O potrzebie badań nad skryptoriami dokumentowymi cystersów na ziemiach polskich w okresie średniowiecza. Stan i propozycje metod badawczych*, [w:] *Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1992, s. 55-62.
- Bracha K., *Casus pulchri de vitandis erroribus conscientiae purae. Orzeczenia kazuistyczne kanonistów i teologów krakowskich z XV w.*, Warszawa 2013.
- Clanchy M.T., *Literacy, law, and the power of the state*, [in:] *Culture et idéologie dans la genèse de l'état moderne. Actes de la table ronde organisée par le Centre national de la recherche scientifique et l'École française de Rome, Rome, 15-17 octobre 1984*, Rome 1985, s. 25-34.
- Dąbrowski J., *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław 1964.
- Die Urkunden der deutschen Karolinger. Diplomata regum Germaniae ex stirpe Karolinarum*. Bd. 1, Krsg. von P. Kehr, Berlin 1934.
- Dogiel M., *Codex Diplomaticus Regni Poloniae Et Magni Ducatus Litvaniae*. T. 1, cz. 1, Vilnae 1758.
- Dola K., *Rudolf z Rüdeshaimu, Rudolf Hecker*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. T. 17: *Republika - Serbia*, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, col. 555-556.
- Domżał Z., Wałkowski A., *Działalność i poglądy Jakuba z Paradyża*, „Echa Przeszłości” 2015, t. 16, s. 25-48.
- Domżał Z., Wałkowski A., *Imię róży inaczej W tajemniczym świecie pisarzy i rękopisów klasztoru cystersów w Mogile do początków XVI wieku*, Łódź 2016.
- Domżał Z., Wałkowski A., *Pióro potężniejsze niż pastorał. O opatach klasztoru cystersów w Mogile, którzy zasiedli do pisania*, [w:] *Dzieje książki i prasy. Przegląd badań za lata 2013-2015. Praca zbiorowa*, pod red. B. Iwańskiej-Cieślak, E. Pokorzyskiej przy współpracy Z. Kropidłowskiego, D. Spychały, Bydgoszcz 2017, s. 9-52.
- Domżał Z., Wałkowski A., *Z badań nad piśmiennictwem sakralnym średniowiecznej biblioteki klasztoru cystersów w Mogile*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2016, t. 10, s. 17-44.
- Dużyk J., *Nowa Huta*. T. 2: *Od średniowiecza do XIX wieku*, Kraków 1957.
- Encyklopedia Kościoła*. T. 2: *L-Z*, oprac. F.L. Cross, Warszawa 2004.
- Fijałek J., *Mistrz Jakób z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie Soboru Bazylejskiego*. T. 2, Kraków 1900.

- Filozofia i myśl społeczna XIII-XV wieku*, wybrał, oprac., wstępem i przypisami opatrzył J. Domański, Warszawa 1978.
- Fischer-Wollpert R., *Leszykon papieży*, przekł. B. Białecki, uzup. dot. Kościoła w Polsce Z. Mazur, Kraków 1990.
- Gams P.B., *Series episcoporum ecclesiae catholicae, quotquot innotuerunt a beato Petro apostolo. A multis adjutus*, Ratisbonae 1873.
- Gieysztor A., *Zarys dziejów pisma łacińskiego*, Warszawa 2009.
- Gigilewicz E., *Mikołaj z Krakowa*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. T. 12: *Maryja - Modlitwa*, red. E. Ziemann, Lublin 2008, col. 1000.
- Gigilewicz E., *Pojęcie «piśmiennictwo pragmatyczne»*. *Rozważania leksykograficzne*, [w:] *Piśmiennictwo pragmatyczne w Polsce do końca XVIII wieku na tle powszechnym*, red. J. Gancewski, A. Wałkowski, Olsztyn 2006, s. 25-31.
- Gigilewicz E., *Zakres i znaczenie terminu «sakralność» w piśmiennictwie polskim*, [w:] *Piśmiennictwo sakralne w dziejach Polski do końca XVIII wieku na tle powszechnym*, red. S. Bułajewski, J. Gancewski, A. Wałkowski, Józefów-Olsztyn 2012, s. 9-25.
- Heinemeyer W., *Studien zur Geschichte der gotischen Urkundenschrift*, Köln-Graz 1962.
- Hoszowski K., *Obraz życia i zasług opatów mogiłskich*, Kraków 1867.
- Hoszowski K., *Poczet opatów mogiłskich*, [w:] *Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile. Dzieło w 2ch częściach z 8 drzeworytami i 1 tablicą autografowaną*, Kraków 1867, s. 87-151.
- Janaushek L., *Originum Cisterciensium...* [T.] 1..., Vindobonae 1877.
- Jajdzewski K.K., *Lubiąż. Losy i kultura śląskiego opactwa cystersów (1163-1642)*, Wrocław 1992.
- Johanek P., *König Arthur und die Plantagenets. Über den Zusammenhang von Historiografische und höfischer Epik in mittelalterlicher Propaganda*, „Frühmittelalterliche Studien” 1987, Bd. 21, s. 346-389.
- Katalog Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile*, oprac. K. Kaczmarczyk, G. Kowalski, Kraków 1919.
- Keller H., *Die Entwicklung der europäischen Schriftkultur im Spiegel der mittelalterlichen Überlieferung. Beobachtungen und Überlegungen*, [in:] *Geschichte und Geschichtsbewußtsein. Festschrift für Karl-Ernst Jeismann zum 65. Geburtstag*, Hrsg. P. Leidinger, D. Metzler, Münster 1990, s. 171-204.
- Keller H., *Vom «heiligen Buch» zur Buchführung. Lebensfunktionen der Schrift im Mittelalter*, „Frühmittelalter Studien” 1992, Bd. 26, s. 1-31.
- Kętrzyński W., *O rocznikach polskich*, „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny. Seria II” 1897, t. 9, s. 185-353.
- Kętrzyński W., [Wstęp], [w:] *Chronicon monasterii Claratumbensis ordinis Cisterciensis auctore fratre Nicolao de Cracovia*, ed. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski*. T. 6, Kraków 1893, s. 429-432.
- Kiryk F., *Odrowąż Andrzej*, [w:] *Polski słownik biograficzny*. T. 23: *Niemirycz Władysław – Olszak Waclaw*, Wrocław 1978, s. 541-544.

- Kiryk F., *Odrowąż Jan ze Sprowy*, [w:] *Polski słownik biograficzny*. T. 23: *Niemirycz Władysław – Olszak Waclaw*, Wrocław 1978, s. 549.
- Kiryk F., *Odrowąż Piotr*, [w:] *Polski słownik biograficzny*. T. 23: *Niemirycz Władysław – Olszak Waclaw*, Wrocław 1978, s. 551-555.
- Kronika Jana z Czarnkowa*, oprac. J. Szlachetowski, [w:] *Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski*. T. 2, ed. A. Bielowski, Lwów 1872, s. 601-756.
- Kultura Polski średniowiecznej XIV-XV w.*, red. B. Geremek, Warszawa 1997.
- Kuna H., *Z dziejów biblioteki OO. Cystersów w Mogile od jej założenia do początku XVIII wieku*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. WSP w Krakowie. Prace Bibliotekoznawcze” 1984, nr 2 (89), s. 31-59.
- Jakuba z Paradyża Tractatus de contractibus*, wyd., wstępem i komentarzami opatrzył D.A. Kuś, Warszawa 1974, Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia, vol. 2, fasc. 2 = Materiały do Historii Teologii Średniowiecznej w Polsce, t. 2, z. 2, s. 63-122.
- Łuszczkiewicz W., *Wieś Mogiła przy Krakowie, jej klasztor cysterski, kościółek farny i kopiec Wandy z 17 rycinami*, Kraków 1899.
- Mahne W.L., [Wstęp], [w:] *M. Tullii Ciceronis (quae vulgo feruntur) Synonyma ad Lucium Veturium*, ed. W.L. Mahne, Lugduni Batavorum 1850, s. III-X.
- Małyś K., *Maribor*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. T. 11: *Lu An – «Maryawita»*, red. E. Ziemann, Lublin 2006, col. 1363-1364.
- Matuszewski J., *Najstarsze polskie zdanie prozaiczne. Zdanie henrykowskie i jego tło historyczne*, Wrocław 1981.
- Michalski K., Sinko T., *Przyczynki z kodeksu mogińskiego do dziejów oświaty w Polsce w XV wieku*, Kraków 1917.
- Michałowska T., *Literatura polskiego średniowiecza. Leksykon*, Warszawa 2011.
- Michałowska T., *Średniowiecze*, Warszawa 1997.
- Mikołaj z Krakowa, *Chronicon monasterii Claratumbensis ordinis Cisterciensis auctore fratre Nicolao de Cracovia*, [w:] *Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski*. T. 6, Kraków 1893, s. 429-480.
- Mikucki S., *Demiński (z Dębna) Jakub*, [w:] *Polski słownik biograficzny*. T. 5: *Dąbrowski Jan Henryk – Dunin Piotr Stanisław*, Warszawa 1939, s. 71-73.
- Miodońska B., *Małopolskie malarstwo książkowe 1320-1540*, Warszawa 1993.
- Mostert M., *La magie de l'écrit dans le Haut Moyen Âge. Quelques réflexions générales*, [in:] *Haut Moyen Âge: Culture, éducation et société. Etudes offertes à Pierre Riche*, publ. M. Sot, La Garenne-Colombes 1990, s. 273-281.
- Mrozowicz W., *Kronika klasztoru kanoników regularnych w Kłodzku. Ze studiów nad średniowiecznym dziejopisarstwem klasztornym*, Wrocław 2011.
- Nikodem J., *Jerzy z Podiebradów*, [w:] *Słownik władców Europy średniowiecznej*, pod red. J. Dobosza, M. Serwańskiego, Poznań 1998, s. 174-176.
- Nikodem J., *Maciej Korwin*, [w:] *Słownik władców Europy średniowiecznej*, pod red. J. Dobosza, M. Serwańskiego, Poznań 1998, s. 257-260.

- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858.
- Poczet sołtysów, wójtów, burmistrzów i prezydentów miasta Krakowa (1228-2010)*, red. B. Kasprzyk, Kraków 2010.
- Porębski S.A., *Jakub z Paradyża – poglądy i teksty*, Warszawa 1994.
- Potkowski E., *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pułtusk 2006.
- Potkowski E., *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*, Warszawa 1984.
- Potkowski E., *Książka w kręgu sacrum – przykład Irlandii we wczesnym średniowieczu*, „Przegląd Humanistyczny” 1996, R. 40, s. 53-68.
- Potkowski E., *Pragmatyczna piśmienność w średniowiecznym Tyńcu*, [w:] *Benedyktyni tyńcecy w średniowieczu*, red. K. Żurowska, Kraków 1995, s. 71-91.
- Prochaska A., *Konfederacja lwowska w 1464 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 1892, R. 6, s. 728-780.
- Radziszewska J., *Działalność dyplomatyczna Rudolfa von Rüdesheim*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach” 1964, nr 22, „Prace Historyczne”, nr 1, s. 7-44.
- Rother C.H., *Aus Schreibstube und Bücherei des ehemaligen Zisterzienserklosters Heinrichau*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 1927, Bd. 61, s. 44-80.
- Rybandt S., *Średniowieczne opactwo cystersów w Rudach*, Wrocław 1977.
- Scriptores rerum silesiacarum*. Bd. 9: *Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter Georgs von Podiebrad. Zugleich als Urkundliche Belege zu Eschenloers Historia Wratislaviensis. Names des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*. Abt 2: *1463-1469*, hrsg. von H. Markgraf, Breslau 1874.
- Semkowicz W., *Paleografia łacińska*, Kraków 2002.
- Skupieński K., *O współdziałaniu dyplomatyki w badaniu piśmiennej warstwy polskiego społeczeństwa średniowiecznego*, [w:] «*Venerabiles, nobiles et honesti*». *Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, red. nauk. A. Radziwiński, A. Supruniuk, J. Wroniszewski, Toruń 1997, s. 529-538.
- Starzyński M., *Katalog opatów mogiłskich w średniowieczu*, „*Nasza Przeszłość*” 2003, t. 100, s. 77-125.
- Starzyński M., *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010.
- Starzyński M., «*Nicolaus historicus*». *O warsztacie pisarskim cysterskiego kronikarza u schyłku średniowiecza*, [w:] *Dzieje i kultura cystersów w Polsce*. [T.] 1, pod red. M. Starzyńskiego, D. Tabora, Kraków 2016, s. 141-154.
- Starzyński M., *Nieznanany dokument konfraterni dla klasztoru mogiłskiego z roku 1481 (ze studiów nad najstarszą małopolską kroniką klasztorną)*, „*Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*” 2006, R. 51, s. 15-26.

- Starzyński M., Zdanek M., *Mogila w czasach Stanisława Samostrzelnika – szkic do dziejów klasztoru na przełomie XV i XVI wieku*, „Cistercium Mater Nostra. Tradycja – Historia – Kultura” 2007, R. 1, s. 33-62.
- Stoś J., *Jakub z Paradyża*, Kraków 2004.
- Stoś J., *Mistrz Jakub z Pradyża i «devotio moderna». Główne problemy refleksji filozoficzno-teologicznej Jakuba z Paradyża i ich związek z «devotio moderna»*, Warszawa 1997.
- Ulanowski B., *Jan Ostroróg i jego stanowisko w literaturze politycznej XV stulecia*, „Sprawozdania z Posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie” 1891 (druk 1892), t. 2, s. 50-54.
- Uryga F., *Clarae-Tumbae (vulgo Mogila) abbates et scriptores*, [in:] *Beiträge zur Geschichte der Cistercienser-Stifte eun in Steiermark, Heilignekreuz-Neukloster, Zettl. Lilienfeld in Niederwilhering und Schlierbach in Ober-Oesterreich, Ossegg und Hohenfurt in Boehemen, Mogila bei Krakau, Szczyrzic in Galizien, Stams in Tirol; und der Cistercienserinnen-Abteien, Marienthal und Marienstern in der Koen. Saechsichen, Lausitz*, Wien 1891, Xenia Bernardina, Pars 3, s. 303-313.
- Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782*. T. 1, Petersburg 1859-1860.
- Walkusz J., *Kielbasa Wincenty*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. T. 8: *Język-Kino*, Lublin 2000, s. 1405-1406.
- Wałkowski A., *Biblioteka klasztorna jako miejsce pracy średniowiecznego uczonego. Rozważania na tle badań piśmiennictwa cystersów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2005, t. 83, s. 105-138.
- Wałkowski A., *Kodeks, którego ... nie ma. Z badań nad XIII-wiecznym piśmiennictwem cystersów w Mogile*, [w:] *Przestrzeń informacyjna książki*, red. J. Konieczna, S. Kurek-Kokocińska, H. Tadeusiewicz, przy współpr. R. Kępy, M. Przybysz-Stawskiej, Łódź 2009, s. 221-229.
- Wałkowski A., *Najstarszy kopiarz lubiąski*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1985, nr 800, „Historia” nr 50, s. 163-221.
- Wałkowski A., *Piśmiennictwo pragmatyczne skrytoriów cystersów filiacji portyjskiej na Śląsku do końca XIII wieku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2001, nr 2306, „Historia” nr 152, s. 87-91.
- Wałkowski A., *Piśmiennictwo sakralne skrytoriów klasztorów cysterskich w Lubiążu i Henrykowie do końca XIII wieku*, [w:] *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej*, red. A.M. Wyrwa, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 378-390.
- Wałkowski A., *Skryptoria cystersów filiacji portyjskiej na Śląsku do końca XIII wieku*, Zielona Góra-Wrocław 1996.
- Wałkowski A., *Skryptorium klasztoru cystersów w Mogile do końca XIII wieku*, Łódź 2009.
- Wenta J., *Dziejopisarstwo w klasztorze. Środowisko a formy dziejopisarские na przykładzie Prus*, [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie Niemodlińskiej*

w dniach 4-6 XI 1993 przez Instytut Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, pod red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwicha, Opole 1995, s. 159-171.

Witkowski R., «*Ars scribendi*» w opactwach cysterskich na Pomorzu w średniowieczu, [w:] *Biblioteki i skrytoria cysterskie na Pomorzu. Pelplin 23-25 maja 2008*, red. A. Słyszewska, A. Nadolny, A. Wałkowski, Pelplin 2010, s. 21-41.

Zawadzki R.M., *Spuścizna pisarska Stanisława ze Skarbimierza. Studium źródłoznawcze*, Kraków 1979.